

ישורון

וַיְהִי בִישְׁרוֹן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם יַחַד שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל: (דברים לג ה.)¹

אִין כָּאֵל יִשְׁרוֹן רִכַּב שְׁמַיִם בְּעֶזְרָךְ וּבְגֹאֲלוֹתָי שְׁחָקִים: (דברים לג כו.)²

וַיִּשְׁמַן יִשְׁרוֹן וַיִּבְעֵט שְׁמֵנָה עֲבִית כְּשִׁית וַיִּטֹּשׂ אֱלֹהֵי עֲשָׂהוּ וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ: (דברים לב טו.)³

כֹּה־אָמַר ה' עֲשֶׂךָ וַיִּצְרָךְ מִבְּטֹן יַעֲזָרְךָ אֶל־תִּירָא עֲבָדֶי יַעֲקֹב וַיִּשְׁרוֹן בְּחַרְתִּי בּוֹ: (ישעיהו מד ב.)⁴

משנת רבי אליעזר פרשה ח עמוד 150

... ולא עוד, אלא לאחר אסיפתו קראו הכתוב בשמות מחוברין. שהיה שמו יעקב וישראל, הוסיף לו לאחר אסיפתו ישורון, שר ומיושר, שנאמר: "אל תירא עבדי יעקב וישורון בחרתי בו".⁵

אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק מג

שנים עשר אלו נקראו בְּחוֹרִים⁶, ואלו הן: אברהם נקרא בְּחוּר, מנין? "אשר בחרת באברם" (נחמיה ט ז). יעקב נקרא בְּחוּר, שנאמר: "יעקב אשר בחרתיך" (ישעיהו מא ח).⁷ ישראל נקראו בְּחוּרִים, שנאמר: "וישורון בחרתי בו" (שם מד ב).⁸

אבן עזרא דברים לב טו

וישמן ישורון - ישראל. ויתכן להיות מגזרת ישר. והטעם: שְׁמֵן זה שהיה ישר. ויש אומרים שהוא מגזרת "אשורנו" (במדבר כג, ט). והראשון הוא הישר בעיני.⁹

¹ כך נפתחת ברכת משה לישראל לפני פטירתו. "ישורון" הוא כינוי לעם ישראל, המיוחד לסוף ספר דברים. אך לא כאן אזכורו הראשון, כפי שמיד נראה. ולעצם הפסוק יש לשאול: מי מכתיר כאן את מי למלך על ישורון הוא עם ישראל? מי הדובר של פסוק זה? האם אלה דברי משה בפתח לברכתו?

² הכינוי "ישורון" חוזר בחתימת ברכת משה. פסוק זה איננו חלק מברכת אשר, אלא שייך לקבוצת הפסוקים החותמים את ברכת משה ומתייחס לכל עם ישראל, לישורון. (ראה מחלוקת רש"י ואבן עזרא לגבי הפסוק הקודם: "ברזל ונחושת מנעלך וכו'" אם הוא חלק מברכת משה לשבט אשר, או שכבר שם מתחילה החתימה והברכה הכוללת לכל השבטים). לפיכך, אגב, חלוקת קריאת התורה לעולים כפי שאנחנו נוהגים בשמחת תורה נראית קצת תמוהה, כשאנו מסיימים כל מחזור קריאה בפסוק שהבאנו: "אין כאל ישורון ... ובגאווה שחקים" ומתחילים את הקריאה לחתן תורה בפסוק: "מעונה אלוהי קדם וכו'", כאילו זה עניין חדש. וצריך עיון. וגם את פשט הפסוק צריך להבין האם זו קריאה לישראל, לעם ישראל, להכיר בגדולתו של הקב"ה (רש"י), או ש"אלוהי ישורון" הוא כינוי לקב"ה והקריאה היא להכרה בגדולת אלוהי ישראל (רס"ג). האם הפסיק הוא אחרי המילה קָאֵל או אחרי ישורון.

³ בשירת האזינו, בפסוק תוכחה קשה שנדרש הן לעבר (חטא העגל) והן כנבואה לעתיד ("כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתוך"), נתחדש הביטוי "ישורון" ככינוי לעם ישראל! ולפי שבכינוי זה יש שבח, ישורון מלשון ישר או מאושר, כפי שנראה, כבר תמהו מקצת הפרשנים למה דווקא בפסוק זה זכה עם ישראל לתואר "ישורון"? ראה למשל פירוש רבינו בחיי על הפסוק שמבאר: "וישמן ישורון ויבעט. לא נקראו "ישורון" עד עתה ... כי קראם כן לחסרונם כדי להוכיחם ולהכלימם, לפי שהשם הזה הוא שם המעלה והכבוד". את המשך דבריו נראה להלן. ואנו נשתדל להתמקד בישורון של שבח, שהרי חג גומרה של תורה הוא היום.

⁴ ישעיהו הוא הנביא היחיד שחוזר ומשתמש בשם "ישורון" ובכך סיימנו את כל אזכורי השם "ישורון" בתנ"ך. ישעיהו גם מסביר בדיוק מי הוא ישורון – יעקב. זאת ועוד, ראה צמד הפסוקים שם בראש פרק מד: "וְעָתָה שָׁמַע יַעֲקֹב עֲבָדֵי וְיִשְׂרָאֵל בְּחַרְתִּי בּוֹ: כֹּה־אָמַר ה' עֲשֶׂךָ וַיִּצְרָךְ מִבְּטֹן יַעֲזָרְךָ אֶל־תִּירָא עֲבָדֶי יַעֲקֹב וַיִּשְׁרוֹן בְּחַרְתִּי בּוֹ". ישורון הוא יעקב הוא ישראל. שלושה שמות לו.

⁵ בחרנו לפתוח במקור השם ישורון ומשמעותו ובמדרש שדורש את הפסוקים שבישעיהו כהמשך לדברינו בהערה 4. לא די ליעקב שנוסף לו השם ישראל (והשם יעקב לא נעלם כמו אצל אברהם, ראה דברינו [יעקב וישראל](#) בפרשת וישלח), אלא שלאחר מותו (אסיפתו), התברך בשם נוסף שמעיד על ישרו. שָׁר – נוהג בשררה ("כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל"), אך גם ביושר.

⁶ כך נראה לנו לנקד: בְּחוֹרִים, מלשון מי שנבחר.

⁷ ראה בראשית רבה ע א: "הבחור שבאבות זה יעקב". ובמדרש שכל טוב (בובר) בראשית לג יז, פרשת וישלח: "יעקב בחר האבות, דכתיב ביה: כי יעקב בחר לו יה (תהלים קלה ד)". משה הוא הבחור בניבאים ויעקב הבחור באבות. ראה שם.

⁸ אנחנו עדיין בישורון של ישעיהו ובמדרש שמדגיש את הבחירה בישורון. אך שים לב להבחנה שנעשית, אולי כבדך אגב ולפי רהיטות הדרשה, בין יעקב כפרט שנקרא בחור ובין ישראל כעם שנקראו בחורים. וההוכחה? מהפסוק: "וישורון בחרתי בו". יש מדרגה ברורה בין השמות: יעקב הוא בד"כ שם הפרט ולעיתים רחוקות גם כשם לאומה. ישראל, פעם כך ופעם כך. ישורון הוא רק שם לאומי. יעקב כפרט לא מכונה אף פעם ישורון. הבחנה זו ברורה מאד משני הפסוקים המובאים מישעיהו בדרשה. ראה גם מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה א: "שבעים שמות קרא לישראל ואלו הן: ישראל, ישורון, בכור, נער, רך, יחיד, ילד, אח, רע, אהוב, בן וכו'". וברור שמדובר בשמות של עם ישראל.

⁹ אבן עזרא סבור גם הוא שישורון בא מהשורש יש"ר ומעדיף פירוש זה על פני הפירוש שישורון בא מהמילה "אשורנו" שבנבואת בלעם המשלבת ראייה וחזק. ראה החידוד הלשוני שלו: "והראשון ישר בעיני", היינו הפירוש הראשון שישורון הוא מלשון ישר. בדרך זו הולך גם רמב"ן שאינו מהסס להזכיר את הצד השלילי של "יעקב" שיש לשנות אותו והשינוי לישראל כנראה לא מספיק. ראה פירושו לדברים ב י: "כי השמות ישמרו הטעם ויחליפו המלות ... וכן יעשו לשבח. יכנו יעקב שהוא לשון מרמה או לשון עקלקלות ויקראו אותו ישורון מן תם וישר". וכן דבריו בדברים ז יב בתחילת פרשת עקב: "על דעתך, כל לשון עקיבה לגלול וסבוב, עקוב הלב (ירמיה יז ט), ויעקבני זה פעמים (בראשית כז לו), ויהוא עשה בעקבה (מ"ב י ט), ענין לגלולין וסבוב. ולכן יקראו יעקב "ישורון", כי היפך העקוב

רבינו בחיי דברים פרשת האזינו פרק לב פסוק טו

וישמך ישראל ויבעט. לא נקראו "ישראל" עד עתה שקראם משה רבינו ע"ה בשם הזה. ויתכן לפרש כי קראם כן לחסרונם כדי להוכיחם ולהכלימם, לפי שהשם הזה הוא שם המעלה והכבוד, ונגזר מן: "אשורנו" (במדבר כד, יז), על שם הראיה שראו כבוד השכינה עין בעין במתן תורה... ולפיכך אחר שהזכיר מתן תורה שאמר: "ויסובבנהו יבוננהו", הזכיר מיד בשם "ישראל". וכן למטה¹⁰ אחר שהזכיר: "תורה צוה לנו" (דברים לג, ד), הזכיר מיד: ויהי בישראל מלך. וגם בחתימת ברכתו אמר: "אין כאל ישראל" (דברים לג, כו), כלומר ממה שראית בסיני יכולין אתם להעיד עליו שאין כמוהו. וכל זה מכלל דברי השירה הזאת שהם דברי ויכוח ומוסר שהיה מתוכח עמהם והודיע להם העתידות במה שהן עתידין לחטוא, ושימרו את פי ה' וישכחו חסדיו הרבים שעשה עמהם, ולכך קראן ביום ההוא שלשה פעמים בשם הנכבד הזה, כי הפרשיות דבקות.¹¹

שמות רבה פרשה לח סימן ט

כיצד היו כתובים [נתונים]?¹² על אודם היה כתוב: אברהם יצחק ויעקב וראובן. על פטדה היה כתוב: שמעון. על ברקת היה כתוב: לוי... על אחלמה היה כתוב: גד. על תרשיש היה כתוב: אשר. על שוהם היה כתוב: יהוסף. על יִשְׁפָּה היה כתוב: בנימין שבטי ישראל.¹³

ירושלמי תענית פרק ב הלכה ב (ברכות פרק ד הלכה ג)

רבי אחא בר יצחק בשם רבי חונה רובה דציפורין: יחיד בתשעה באב צריך להזכיר מעין המאורע. ומהו אומר? "רחם יי אלהינו ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים עלינו ועל ישראל עמך. ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל העיר האבילה ההרוסה השוממה הנתונה ביד זרים הרמוסה בכף עריצים, ויבלעוה לגיונות ויחללוה עובדי פסילים. כי לישראל עמך נתתה באהבה לנחלה ולזרע ישראל ירושה הורשתה. כי באש חרבתה ובאש אתה עתיד לבנותה, כאמור: "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה" [זכריה ב ט].¹⁴

מסכת ראש השנה דף לב עמוד ב

מלכויות תלת הוא דהויין: "ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו" (במדבר כג כא), "ויהי בישראל מלך" (דברים לג ה), "ה' ימלוך לעולם ועד" (שמות טו יח).¹⁵

¹⁰ מישור". האם רק יעקב ההיסטורי, הפרטי צריך "ישראל", או שמא גם ישראל כעם "עשה בעקבה" והשם ישראל ניתן לו לתזכורת שאפשר ביושר, שהוא עצמו היה פעם ישר ומישר כמו במעמד הר סיני, כפי שנראה להלן.

¹¹ בהמשך, בפרשתנו.

¹² אמרנו שננסה להמעיט באזכור ישראל של פרשת האזינו והנה אנחנו נזקקים לו שוב בעקבות פרשני המקרא. פרשות האזינו ופרשת זאת הברכה, ואולי כל דברי משה האחרונים מפרשת אתם נצבים ועד סוף הספר, הן "פרשות דבקות" של אור וצל, פסימיות ואופטימיות, דאגה ותקווה, של המנהיג הגדול שנפרד מצאן מרעיתו. לא בכדי בוחר משה דווקא בפרשות דבקות אלה לחדש את הכינוי "ישראל" לעם ישראל, פרשות שנאמרו כולם "ביום ההוא" - יום פטירת משה (ולא בכדי מלוות "פרשות דבקות" אלה את הימים הדבקים שמלווים אותנו מסוף אלול ועד כמעט סוף תשרי). ישראל של ישר, ישראל של ראייה קדימה, ישראל אולי גם של חיזוק ואישור. רבינו בחיי גם מאמץ בחום את הפירוש השני שאבן עזרא לעיל הביא ודחה: ישראל מלשון "אשורנו" שבנבואת בלעם המשלב ראייה וחזק. (ואז אולי גם לבלעם מגיע קצת קרדיט על השם ישראל). וכאן, ללא ספק מדובר ביעקב-ישראל כעם, לא ביעקב ההיסטורי, השלישי באבות.

¹³ כיצד היו שמות השבטים כתובים על אבני החושן? ראה שמות כח טו-כא: "ומלאות בו מלאות אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד: והטור השני נפך ספיר ויהלם... והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שנים עשרה על שמותם פתוחי חותם איש על שמו תהיין לשני עשר שבט".

¹⁴ כבר הרחבנו בנושא אבני החושן בדברינו [ונשא אהרון את שמות בני ישראל](#) בפרשת תצוה. אבנים אלה שמשו לקריאה באורים ותומים, אך מצירוף כל שמות השבטים עדיין חסרו האותיות צ, ח, ק, ו-ט להשלמת האל"ף ב"ת. הוספת שמות האבות: אברהם, יצחק ויעקב לאבנו של ראובן (יצחק בעיקר), ו"שבטי ישראל" לאבנו של בנימין, משלימה את ארבע האותיות החסרות. ראה גם בגמרא יומא עג ב: "והא לא כתיב ט"ת! - אמר רב אחא בר יעקב: שבטי ישראל כתיב שם". הרי שהשם "ישראל" כבר הופיע במלאכת המשכן, בספר שמות הקודם לספר דברים! אלא שמדרש לחוד ומקרא לחוד.

¹⁵ נעבור לשימוש ב"ישראל" בנוסחי התפילה, ולפי שהזכרנו את הבבלי גמרא יומא במקור הקודם, נפתח בירושלמי. (עפ"י הירושלמי בסוף פרק שביעי יומא, באבני החושן, אבנו של בנימין, היה כתוב: "כל אלה שבטי ישראל", לא "שבטי ישראל" כנוסח הבבלי, אז חסר לנו "ישראל" בירושלמי). נוסח זה של הירושלמי הוא נוסח קדום ממנו התפתחה תפילת "נחם" בתפילת מנחה בתשעה באב. שים לב למשחק המילים "ישראל ירושה הורשתה". נראה מהנוסח שהמחבר רואה לנגד עיניו לא כ"כ את ירושלים של החורבן (שאיירע זמן רב לפני תקופתו), אלא את [איליה קפיטולינה](#), העיר הרומית שנבנתה על חורבות ירושלים היהודית ע"י הקיסר אדריאנוס בשנת 130 לערך, והוא קובל: הלא ירושלים היא ירושה לזרע ישראל!

¹⁶ אחרי שחלקנו כבוד לתלמוד הירושלמי, תחנה ראשונה (שנייה) של אזכור "ישראל" במחזור תפילותינו הוא בפסוקי מלכויות בתפילת מוסף של ראש השנה: "ויהי בישראל מלך". וזאת כמובן, בשיטה שהכונה בפסוק זה היא לקב"ה (לפי שיטה אחרת, הכונה למשה ולא נאריך בזה כאן). ראה אגב שם שיש בעיה במציאת פסוק רביעי של מלכויות מהתורה, שחותם את עשרת פסוקי המלכויות מהמקרא כולו, והגמרא מציעה שם את הפסוק: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" וכך אנו נוהגים.

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) תפילת ערבית של ליל יום הכיפורים

כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון ודברך אמת וקים לעד, ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולחן אלא אתה. ברוך אתה ה' מלך מוחל וסולחן לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים.¹⁶

תפילת נעילה, הושענא רבה

רחם נא קהל עדת ישורון, סלח ומחל עוונם והושיענו אלוהי ישענו.¹⁷

רמב"ם סדר תפילות נוסח הברכות האמצעיות¹⁸

ולא נתתו מלכנו לגויי הארצות ולא הנחלתנו מלכנו לעובדי אלילים, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים לבית ישראל נתתו זרע ישורון אשר בס בחרת, חמדת ימים אותו קראת.¹⁹

עזר מקודש אבן העזר סימן סב

בנוסח דוי הסר וגם חרון וכו' אני אומר: נחני במעגלי צדק וכשרון שעה ברכת ישורון כבני אהרן.²⁰

ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שמג סימן ב

"ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו", מגיד הכתוב שכשפתח משה, לא פתח בצורכם של ישראל תחילה, עד שפתח בשבחו של מקום. משל ללוטייר²¹ שהיה עומד על הבמה ונשכר לאחד לדבר על ידיו, ולא פתח בצרכי אותו האיש תחילה, עד שפתח בשבחו של מלך: אשרי עולם ממלכו אשרי עולם מדיינו... ואחר כן פתח בצורכו של אותו האיש וחזר וחתם בשבחו של מלך. אף משה רבינו, לא פתח בצרכי ישראל, עד שפתח בשבחו של מקום, שנאמר: "ויאמר ה' מסיני בא" ואחר כך פתח בצורכם של ישראל: "ויהי בישורון מלך". חזר וחתם בשבחו של מקום: "אין כאל ישורון", ואף דוד המלך פתח בשבחו של מקום תחילה, שנאמר: "הללויה שירו לה' שיר חדש" (תהלים קמט א) ואחר כך פתח בשבחם של ישראל: "כי רוצה ה' בעמו" (תהלים קמט ד) וחזר וחתם בשבחו של מקום: "הללו אל בקדשו" (תהלים קנ א). ואף שלמה בנו פתח בשבחו של מקום תחילה... ואף שמונה עשרה ברכות שתיקנו נביאים הראשונים שיהו ישראל מתפללים בכל יום, לא פתחו בצורכם של ישראל עד שפתחו בשבחו של מקום: "האל הגדול הגבור והנורא קדוש אתה ונורא שמך" ואחר כך: "מתיר אסורים" ואחר כך: "רופא חולים" ואחר כך: "מודים אנחנו לך".²²

חג שמח
שישו ושמחו בשמחת תורה,
חזק חזק ונתחזק
מחלקי המים

¹⁶ "שבטי ישורון" מופיע בברכה האמצעית (ברכת היום) בתפילת עמידה של יום הכיפורים. ראה הנוסח השונה שמובא בסידור רב עמרם גאון בתפילת נעילה: "כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון, ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולחן אלא אתה. ברוך אתה ה' המלך הסולחן".

¹⁷ בנוסח תפילה קצרה זו, הקשורה לימים בהם אנו נתונים, מופיע, אולי לראשונה, הביטוי "קהל עדת ישורון", שממנו נלקח שמה של הקהילה האורתודוקסית שייסד הרב שמשון רפאל הירש בפרנקפורט בשנת 1850 לערך. ומשם אולי לקהילות "ישורון" שונות בעולם וכמובן [בית כנסת ישורון](#) שבירושלים.

¹⁸ היא הברכה הרביעית בתפילת שבע של שבת ויום טוב – ברכת היום.

¹⁹ הרי לנו "זרע ישורון", ביטוי שראינו בירושלמי תענית לעיל, בברכת היום של שבת. אבל בנוסח תפילת שחרית לשבת שבידינו כתוב: "זרע יעקב" וחבל שנעלם "זרע ישורון" שבסידור הרמב"ם. עוד "ישורון" שכן מצוי בסידורים שבידינו היום, נמצא בתפילת שחרית של כל יום, לפני קריאת שמע "הקטנה", שלפני פסוקי דזמרה: "אבל אנחנו עמך בני בריתך... עדת יעקב בנך בכורך, שמאבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו, קראת את שמו ישראל וישורון. לפיכך אנחנו חייבים להודות לך וכו'. תפילה זו מחזירה אותנו למשנת ר' אליעזר בה פתחנו, אשר מחבר את שלושה השמות: יעקב-ישראל-ישורון.

²⁰ כבר נשברו קולמוסים על "ישורון" שבפתחה לברכת המזון (נטילת הרשות) בשבע ברכות אם אומרים או לא, אם כהן מברך או שאינו כהן מברך ולא נאריך בזה. האם עברנו על כל "ישורון" שבנוסח תפילותינו? לא בטוח. נשמח לשמוע על "ישורון" נוספים.

²¹ מליץ, סניגור – מילה ביוונית. מי שנשכר לדבר לפני השלטון לטובת מישהו.

²² מצמד הפסוקים: "ויהי בישורון מלך" ו-"אין כאל ישורון", אשר חופנים את ברכת משה לשבטי ישורון מלפנים ומאחור, לומדים יסוד מוסד לתפילה, בפרט תפילת עמידה, שיש לפתוח ולסיים בשבח המקום ובאמצע לבקש את צרכינו ובקשותינו מהקב"ה. ואגב מכאן אתה למד שברכותיו של משה לשבטים הייתה מעין "בקשת צרכים". ובע"ה נשלים דף מיוחד על צמד פסוקים זה שזכה לעושר מדרשים.